

ПОПОВ ВЯЧЕСЛАВ,

*доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри українознавства
Міжрегіональної академії управління персоналом, м. Київ*

ДОЛЯ МІСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ГРОМАДСЬКІЙ СМУТІ 1917-1920 рр. В УКРАЇНІ

У статті розглядається становище освічених верств міського населення України в період революції та громадянської війни 1917-1920 рр. Показано, що в умовах збройного протистояння інтелігенція лишилася між двома ворожими таборами й багато її представників вагалися з остаточним вибором. Погіршення матеріального становища поступово призвело до різкого зниження рівня соціальних потреб та очікувань людей і, як наслідок, до втрати соціальних ознак інтелігенції, як зовнішніх, так і внутрішніх. Політична позиція часто була не усвідомленим рішенням, а вервечкою випадкових вчинків, зумовлених, у першу чергу, фізичним виживанням. У результаті частина інтелігенції покинула країну, частина погодилася співпрацювати з переможцями, більшість же опинилася в стані "внутрішньої" еміграції.

***Ключові слова:** національно-демократична революція 1917-1920 рр. в Україні; міське населення; повсякденне життя; соціальний статус; політичний вибір; трансформація соціальної структури.*

Постановка проблеми. Соціальна структура суспільства, яка формується внаслідок взаємодії багатьох соціальних груп, не є статичним утворенням. Вона постійно трансформується під впливом різних економічних, політичних, соціальних чинників. Зрозумілий науковий інтерес викликає історичний розвиток українського суспільства. Одним із ключових періодів нашої історії, що кардинально змінив соціальну структуру, були революційні події 1917-1920 рр. Вони відбулися на тлі соціально-економічної кризи, поглиблення якої набуло катастрофічних масштабів. Криза супроводжувалася глибокими, іноді незворотними зрушеннями в суспільстві. Практично всі соціальні групи визначили своє місце в громадянському протистоянні, при цьому, звичайно, зустрічалися безліч протилежних прикладів.

У загальнонаціональній трагедії загубилися окремі долі представників невеликої за чисельністю в масштабах країни верстви освічених людей, або так званої інтелігенції. Драматичність її становища посилювалася традиційними захворюваннями, такими як схильність до рефлексії, небажання та невміння робити остаточний вибір, споглядальність, віра в наявність якогось універсальних соціальних правил. У результаті, прагнучи опинитися над сутичкою, інтелігенти часто потрапляли до її епіцентру. Віддзеркалення складних процесів, що розгорталися в країні та суспільстві, у долях конкретних діячів освіти, медицини, науки, культури, мистецтва дає можливість вивчити додаткові особливості періоду революції та громадянської війни в Україні.

Останні дослідження і публікації з проблеми. Становище головних верств міського населення України в 1917-1920 рр. вивчалось багатьма вітчизняними дослідниками. Книга Є. М. Складенка розповідає про становище робітничого класу в роки громадянської війни [1]. Побутових проблем трудящих жінок України в період 1917-1920 рр. частково торкається Ж. П. Тимченко [2]. Труднощі, які вимушені були долати в кризових умовах культурні установи, висвітлюються в збірці "Історія інтелігенції Української РСР 1917-1990 рр." [3]. Соціально-економічне становище робітників аналізує

О. П. Реєнт [4]. Серед російських видань заслуговує на увагу глибоке, всебічне дослідження І. В. Нарського, присвячене населенню Уралу, його життя в 1917-1922 рр. [5]. У цілому ж долею пересічного інтелігента, його думками, діяльністю, повсякденним життям практично ще ніхто з істориків не цікавився.

Метою статті є вивчення основних соціальних проблем, із якими зіткнулася інтелігенція України в 1917-1920 рр., та з'ясування на їх підставі сутності психологічно-поведінкових змін, які відбулися в інтелігентському середовищі. Для досягнення мети передбачається вирішення таких **завдань**:

- визначити ступінь впливу основних проявів соціально-економічної кризи на спосіб життя та світосприйняття інтелігенції;

- охарактеризувати провідні лінії поведінки представників інтелігенції в ситуації громадського розколу та необхідності політичного вибору;

- розглянути та узагальнити найбільш типові результати подій 1917-1920 рр. для головних груп інтелігенції.

Виклад основного матеріалу. З ентузіазмом зустрівши революцію в лютому 1917 р., інтелігенція переважно не прийняла більшовицького перевороту в жовтні. Одним із проявів такого неприйняття стала спроба якомога довше зберегти свій замкнутий світ зі старими традиціями й звичками. Так, уже в буремному 1917 р. викладачі одного з училищ після проведення новорічної ялинки, залишившись, пили чай та грали в лото, "по дві копійки за карту" [6]. Один із мешканців Севастополя "рідкісним задоволенням" уважав відпочинок "із цигаркою", за переглядом свіжих газет [7]. Подібних прикладів можна навести ще безліч.

Поступово революційний ентузіазм перейшов у розпач та зневіру. Інтелігенти опинилися віч-на-віч з іншими представниками народу, які ставилися до них, як до чужинців. Наприклад, солдати, які відчували себе реальною силою в ситуації чимраз більшого хаосу й часто втручалися навіть у виробничі питання, ставали на бік соціально близьких їм громадян. У земському дитячому притулку під Харковом солдати, що повернулися з

фронту, були "дуже опозиційно налаштовані щодо інтелігенції" й виступили проти головного лікаря на підтримку однієї з робітниць [8, арк. 6, 6 зв.]. Небезпечним став навіть вихід на вулицю в елегантному одязі. "Простойно одягнених" чоловіків та жінок ображали на вулицях, зривали з них капелюхи, боа, розламували вихоплені з рук парасольки [9, арк. 28].

Під час міжусобної боротьби інтелігенція випадково потрапляла під удар. Так, В. І. Вернадський записав у щоденнику, що поблизу його житла "разом із господарем" згорів будинок. "Життя не варте копійки, і все безкарно" [10, с. 52]. У січні 1918 р. в Одесі під кулеметний вогонь потрапив санітарний автомобіль, поранення отримав лікар [11, арк. 47]. Перші дні після приходу більшовиків до Києва були "сповнені жаху та крові", загинуло багато освічених городян, зокрема лікарів [12, с. 80]. Режисер В. Мейєрхольд був змушений покинути Ялту на рибальській парусній фелюзі. Він утік від добровольців, які "бешкетували з тією відчайдушною та безглуздою люттю, яка народжується лише в каламутні епохи громадянських воєн" [13, с. 59].

Інтелігенція не завжди була тільки випадковою жертвою війни, вона намагалася захищатися. У лютому 1918 р., у період безвладдя між відходом червоних та приходом німців, у багатьох будинках Києва мешканці, "роздобувши зброю, зайнялися організацією самооборони" [14, с. 36]. Представники інтелігенції часто ставали на той чи інший бік протистояння. У грудні 1918 р. в Одесі тривали бої між білогвардійцями та частинами армії УНР. До вояків УНР "населення - і робітниче, й інтелігентське, ставилося досить прихильно й доброзичливо, віддаючи їм для носилок розкладні ліжка, забезпечуючи їх матеріалами для бинтів та медикаментами" [15, с. 101].

Мешканцям Катеринослава довелося пережити одночасне перебування в місті і петлюрівців, і махновців. Викладач Г. Ігренєв зазначав, що солдати, які прибули до них для обшуку, виявилися петлюрівцями і були "дуже добродушні" [16, с. 236]. Через декілька днів у нього ж на квартирі стояли десять махновців. Ці постійельці теж поводитися пристойно [16, с. 238].

Зі своєю позицією визначалися медичні працівники. У Василькові, у місцевій лікарні, за відомостями червоних, сховалися в палатах під виглядом хворих переодягнені петлюрівці. Лікарі встигли навіть скласти на них історії хвороби [17, с. 177, 178]. В одній із лікарень Харкова навесні 1919 р. лікувалися поранені співробітники підпільної денікінської організації, причому лікарі та допоміжний персонал видавали їх за випадкових перехожих, поранених у бандитських нападках [18, арк. 25].

Заради справедливості слід зазначити, що лікарі виконували свій обов'язок щодо поранених будь-якої армії. Наприклад, більшовик Мартинов зазначав, що як петлюрівці, так і денікінці "під час своїх погромів" оминали будинок заводської лікарні, "куди всі війська клали своїх поранених" [19, с. 8].

Особливо не переймалися політичними питаннями митці - вони охоче розважали будь-яких учасників громадянської війни. Коли червоні зайняли в 1919 р. Катеринослав, у міському театрі відбувся концерт. У ньому взяли участь місцеві артисти. Співачка, яка виступала в ресторані перед петлюрівськими старшинами, залишилася та заявила про своє бажання працювати із червоними, зокрема взяти участь у концерті [17, с. 141].

Складною була ситуація з навчальними закладами. У перші місяці революції молодь покинула відвідувати заняття й навіть нічого не читала, а була занурена в політику. Керівництво шкіл було тероризоване учнями і, щоб догодити, задобрювало їх організацією вечорів [9, арк. 43]. Учителі працювали в надзвичайних умовах; неодноразово учні розпускалися зі шкіл вже тоді, коли "рвалися снаряди або чути було стукотіння кулеметів" [19, с. 52]. Узимку 1918 р. робітники станції Одеса-Товарна критикували характер навчання їхніх дітей у залізничному училищі, де "як був старий режим, так і залишився". Учнів примушували вчити Закон Божий. "Француженка" змушувала "обов'язково вчити французьку мову". Узагалі, викладачі ставилися до учнів дуже погано. Робітники просили звільнити вчителів арифметики і навіть знайшли йому заміну [20, арк. 9, 9 зв.].

Сувора пролетарська диктатура відмовилася від підтримки вчителів закону Божого - як правової, так і матеріальної. Утім, перші кроки в цьому напрямку деяких місцевих органів влади мали цілком ліберальний вигляд. Закон Божий вилучався з навчальних планів, але остаточне рішення із цього питання надавалося "вільній волі учнів та їхніх батьків". У разі відсутності необхідних для вивчення Закону Божого приміщень дозволялося використання шкільних приміщень у позаурочні години [21, арк. 12].

При кожному відступі більшовиків викладачі закону Божого негайно поверталися в школи та училища. Це відбувалося й узимку 1918-1919 рр. [22, арк. 163], і восени 1919 р. [22, арк. 276]. Наприклад, у червні 1920 р. виконком Донецької губернської ради оголосив, що "грошові суми викладачам релігійного вівочення не видаються за час, що минув із січня 1918 року" [23]. Неодноразова зміна влади в регіоні не бралася до уваги, радянський закон отримував немовби зворотну силу. Якщо згадувані викладачі й працювали за фахом у 1918, 1919 та 1920 роках, радянська влада цей факт оголошувала їхньою приватною справою.

За часів денікінщини вчителі середніх навчальних закладів неодноразово стикалися зі звинуваченнями в більшовизмі. Ледве не постраждали директорка Харківської жіночої гімназії В. К. Левковець та її донька Н. М. Боброва, які були заарештовані контррозвідкою за доносом. Викладач тієї ж гімназії В. В. Сурін написав слідчому, що жінки заарештовувалися й чекістами, і також за доносом. Йому про це розповів старший слідчий НК, його колишній учень [24, арк. 12]. На захист вчителів став священик М. Слуцький: "Якщо вони й прийняли на себе важкий хрест у кошмарні дні панування більшовизму, то виключно через бажання врятувати дорогий для них розсадник жіночої освіти" [24, арк. 22 зв.]. Інспектор Одеського навчального округу вказував у циркулярному листі у вересні 1919 р.: "Педагоги, що проявили активне сприяння руйнівним починанням радянської влади, не можуть залишатися серед службовців у навчальних закладах" [25, арк. 28].

Кожна зміна влади була для освічених людей психологічною травмою. Одна київська студентка записала до щоденника 7 лютого 1919 р. свої враження про бійців Червоної армії, які розмістилися в її будинку: "Дивлячись на їхні тупі, недоумкуваті обличчя, слухаючи їхні убогі промови, я починаю сумніватися в користі й значенні загального виборчого права". За два тижні вона змінила гнів на милість, принаймні, щодо своїх постійельців: "Червоноармійці поведуться досить спокійно. В інших будинках вони жажливо буянять" [26, с. 210].

У свідомості інтелігенції почав руйнуватися старий міф про страждання як благодать: "Здається, постійне страждання не робить людину кращою" [26, с. 215]. Втратилася звична замкнутість світу особистих переживань: "Коли переглядають листи, книги, таке відчуття, ніби роздягають публічно" [26, с. 223]. Благородність, жертвність, допомога ближньому стали анахронізмом: "Боротьба за існування! Кожен прагне втопити іншого, лише б урятуватися самому" [Там само, с. 224]. Із щоденника тієї ж київської студентки дізнаємося, що, коли червоноармійці залишали квартиру одного з її знайомих, заводського лікаря, разом із ними зникло деяке цінне майно, заховане в печі. "Постраждала від соціального перевороту, що має на меті знищити бідність, бідна людина". Людина, яка лікувала все життя тих самих селян і робітників, які її тепер пограбували, колись "бурхливо раділа революції", яку тепер проклинала [Там само, с. 212].

Мабуть, тому прихід Добровольчої армії спочатку був сприйнятий інтелігентськими колами з великим піднесенням. Так, денікінєць О. В. Туркул згадував вступ до Харкова в червні 1919 р. як загальне свято. За його словами, поповнення в місті було таким масовим, що один офіцерський полк розвернувся в три полки [27]. Утім, щира радість значної частини населення була затьмарена в перші ж години білої влади в Харкові. На очах городян були розстріляні полонені більшовики. Історик С. Г. Пушкар'єв зазначав: "Видовище затьмарило радість звільнення від гніту ленінської оприччини. А що, якщо в результаті громадянської війни зміниться тільки колір терору?" [28].

Г. Д. Венус записав монолог дівчини, котра випадково опинилася в його групі втікачів на південь від наступу червоних. Вона характеризувала своє становище серед протиборчих сил громадської смуги як представницю раніше привілейованого класу. З одного боку, червоні розстріляли її батька, з іншого, вона бачила шибениці під час розправи білих над більшовиками. "На дорозі до червоних лежить труп мого тата... Між вами і мною - шибениці... Куди відступати, поручику?" [29].

Обивателі швидко відчули різницю між червоними й білими. Очевидиця подій, київська студентка, була безжальною і до тих, і до інших: "Добровольці так само безглузді у своєму бажанні все повернути назад, як більшовики, які прагнуть все старе поруйнувати. Єдине осмислене розпорядження останніх, про введення григоріанського календаря - скасоване" [26, с. 210].

Дуже скоро люди розчарувалися в самій здатності добровольців отримати перемогу: "Ми безнадійно чіплялися за добровольчу армію, усвідомлюючи, що чіпляємося за порожнє місце, що врятувати нас вони не можуть, що вони ще вірніше приречені на загибель, аніж ми" [30, с. 221].

В. В. Шульгін відверто згадував час перед залишенням Одеси білими на початку 1920 р.: "Ми ненавиділи городян за те, що вони п'ють каву, читають газети, ходять до кінематографа, танцюють, веселяться" [31, с. 300]. У Катеринославі, під час боїв білих із махновцями, С. Г. Пушкар'єв був поранений у ногу. "Двоє солдатів відтягнули мене до сусіднього будинку, поклали на диван. Через деякий час ввійшла господиня квартири й вигукнула: "Ваші йдуть!" Автор зазначав, що їй було б погано, якби махновці знайшли в її будинку "кадета". Обивателі вже не хотіли ризикувати, хованчи поранених білогвардійців [28].

Озлоблення, що накопичилося за роки громадянсь-

кої війни, оберталася не тільки проти озброєних воєнних, але й проти мирних громадян. У грудні 1919 р., у перший день взяття Києва більшовиками, одна з городянок спостерігала з тротуару, як вулицями проходили війська, "обірвані, голодні, та все ж грізні". Червоноармієць схопив жінку за руку: "Де наші квіти? Добровольцям, мабуть, підносили, а нам не хочете?" Вона вирвала руку і пішла геть від солдата. "Через ці каракулі немає життя сірим шинелям!", - крикнув навздогін інший солдат [30, с. 221]. Поступово розгубленість інтелігенції, яка була викликана неодноразовою зміною влади та втратою будь-яких особистісних орієнтирів, досягла максимуму. Восени 1919 р. багато київських сімей втратили ознаки зовнішньої культури [26, с. 220].

Перед приходом поляків до Києва у кожному багатопверховому будинку біля дверей сиділи чергові, які повинні були бити в гонг у разі тривоги. Нічних нападів не траплялося, "але якби надумали грабіжники напасти на великий будинок і вдалося їм увірватися, вони могли б безкарно вирізати всіх мешканців. Крики не допомогли б, причаївшись у заячому страху, дорослі люди сиділи й чекали б покійно своєї долі" [32, с. 11].

На думку В. І. Вернадського, восени 1920 р. інтелігенція перетворилася на "несталих, розбещених, знервованих" людей. Працювати відвикли буквально всі оточуючі. "Всюди несумлінність. Немає чесності, немає звички до праці, немає широких розумових інтересів, немає характеру й енергії, немає любові до свободи" [10, с. 97]. І далі - гіркий підсумок трирічної боротьби за демократію: "Російська демократія - це царство ситих свиней" [10, с. 98].

Після остаточного затвердження в Україні більшовиків, убозтво й здібніння життя обивателів виражалося в тому, якими важливими подіями почали видаватися звичайнісінькі речі [33, с. 301]. "Із відчуттям полегшення лягали ввечері в ліжку, усвідомлюючи, що, принаймні, сьогоднішні неприємності закінчилися. З хвилюванням ішли на кожний дзвінок і раділи, якщо виявлялося, що дзвонили в наші двері помилково. Прислухалися до всякого шереху на сходах - чи не до нас..." [33, с. 303].

Таким чином, протягом 1917-1920 рр. настрої інтелігенції трансформувалися від підтримки революційних змін через неодноразовий політичний вибір до повної зневіри у власному майбутньому та втрати соціальних ознак. В усіх джерелах, які характеризують психологічний стан інтелігенції, не зустрічається жодної згадки про ностальгію за минулим державним устроєм, переважали сподівання на щасливе майбутнє. Характерним було прагнення окремих представників інтелігенції зберегти культурні звички як спосіб гарантувати стабілізацію свого світовідчуття та світосприйняття.

Інтелігенція також була однією з найуразливіших частин суспільства й зазнавала найбільших страждань, жертв і негараздів при черговій зміні правлячої сили. Щодо влади вона розділялася на дві групи. Перша, прагнучи вижити за всяку ціну, ішла на службу до будь-якого режиму. Друга група вважала за краще зберегти самостійність, автономність, особистий простір від тотального контролю. Безперечно, були переконані прибічники тієї чи іншої влади. Під кінець громадянської війни системна криза в країні досягла такої гостроти, що інтелігенція також переживала не найкращі часи. Апатія, що охопила суспільство, торкнулася і її. Ті її представники, що не пішли з білими, мовчки підкорилися новій владі, сподіваючись віднині винятково на внутрішню еволюцію більшовиків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скляренко Є. М. Робітничий клас України в роки громадянської війни (1918-1920 рр.). Нариси / Є. М. Скляренко - К. : Наук. думка, 1966. - 214 с.
2. Тимченко Ж. П. Трудящі жінки в боротьбі за владу Рад на Україні (1917-1920 рр.) : [монографія] / Ж. П. Тимченко. - К. : Наук. думка, 1966. - 149 с.
3. Історія інтелігенції Української РСР 1917-1990 рр. / АН УРСР; інститут історії, Державна історична бібліотека УРСР / [укл. Л. Ю. Ступак]. - К. : Б.в., 1991. - 535 с.
4. Реєнт О. П. Українська революція і робітництво: соціально-політичні і економічні зміни 1917-1920 рр. : [монографія] / О. П. Реєнт. - К., 1996. - 265 с.
5. Нарский И. В. Жизнь в катастрофе: Будни населения Урала в 1917-1922 гг. : [монография] / И. В. Нарский. - М. : РОССПЭН, 2001. - 632 с.
6. Вольный Юг. - 13 января 1918. - № 38.
7. Скверный табак (фельетон) // Вольный Юг (Севастополь). - 19 января 1918. - № 43.
8. Державний архів Харківської області (ДАХО), ф. 304, оп. 1, спр. 3461, 80 арк.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО), ф. 5, оп. 1, спр. 21, 112 арк.
10. Вернадський В. І. Щоденники (1917-1921) / В. І. Вернадський // Вибрані наук. праці акад. В. І. Вернадського. - К. : НАНУ, 2011. - Том 9. - 326 с.
11. Російський державний архів соціально-політичної історії (РДАСПІ), ф. 71, оп. 34, спр. 102а, 220 арк.
12. 1918 год на Украине. Серия "Россия забытая и неизвестная. Белое движение". - М. : Центрполиграф, 2001. - 414 с.
13. Дроздов А. Интеллигенция на Дону / А. Дроздов // Архив русской революции / [изданный Г. В. Гессеном]. - Т. 2. - М. : Современник, 1991.
14. Могилянський Н. Н. Трагедія України (из пережитого в Києве в 1918 году) / Н. Н. Могилянський // 1918 год на Украине. Серия "Россия забытая и неизвестная. Белое движение". - М. : Центрполиграф, 2001. - 414 с.
15. Сухов А. А. Иностранная интервенция на Одешине в 1918-1919 гг. / А. А. Сухов. - Одесса : Истпартотдел Одесского окркомна КП(б)У, 1927. - 104 с.
16. Игренов Г. Екатеринославские воспоминания / Г. Игренов // Архив русской революции / [изданный Г. В. Гессеном]. - Т. 3. - М. : Terra-Политиздат, 1991.
17. Демченко М. И. Шестой повстанческий / М. И. Демченко. - М. : Воениздат, 1964. - 254 с.
18. Державний архів Російської Федерації (ДАРФ), ф. Р-440, оп. 1, спр. 34, 112 арк.
19. Мартынов А. Мои украинские впечатления и размышления / А. Мартынов. - Москва-Петроград : Гос. изд-во, 1923. - 75 с.
20. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ), ф. 4342, оп. 1, спр. 57.
21. Державний архів Луганської області (ДАЛО), ф. Р-1173, оп. 1, спр. 3.
22. ДАХО, ф. Р-429, оп. 1, спр. 1а.
23. Бюллетень распоряжений и постановлений Донецкого губисполкома (приложение к газете "Известия"). 25 июня 1920 г.
24. Російський державний військовий архів (РДВА), ф. 39540, оп. 1, спр. 85, 27 арк.
25. ДАЛО, ф. 38, оп. 1, спр. 14.
26. Дневник и воспоминания киевской студентки (1919-1920 гг.) // Архив русской революции / [изд. Г. В. Гессеном]. - Берлин : Изд-во "Слово", 1924. - Т. 15. - 345 с.
27. Туркул А. В. Дроздовцы в огне. Картины гражданской войны 1918-1920 гг. [Электронный ресурс] / А. В. Туркул. - Режим доступа : <http://xxl3.ru/belie/turkul/02.htm>.
28. Пушкарев С. Г. Воспоминания историка. 1905-1945 [Электронный ресурс] / С. Г. Пушкарев. - Режим доступа : <http://xxl3.ru/belie/pushkarev.htm>.
29. Венус Г. Война и люди. Семнадцать месяцев с дроздовцами. [Электронный ресурс] / Г. Венус. - Режим доступа : <http://www.dk1868.ru/history/venus.htm>.
30. Очерки жизни в Киеве в 1919-1920 гг. // АРР. - М. : Terra-Политиздат, 1991. - Т. 3. - 274 с.
31. Шульгин В. В. Дни. 1920: Записки / В. В. Шульгин ; [сост. и авт. вст. ст. Д. А. Жуков]. - М. : Современник, 1989. - 559 с.
32. Заславский Д. О. Поляки в Киеве в 1920 году / Д. О. Заславский. - Петроград : Изд-во "Былое", 1922. - 48 с.
33. Гольденвейзер А. А. Из киевских воспоминаний / А. А. Гольденвейзер // АРР. - М. : Terra-Политиздат, 1991. - Т. 6. - 364 с.

Попов Вячеслав,

*доктор исторических наук, доцент, заведующий кафедрой украиноведения
Межрегиональной академии управления персоналом, г. Киев*

СУДЬБА ГОРОДСКОЙ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ В ГРАЖДАНСКОЙ СМУТЕ 1917-1920 гг. В УКРАИНЕ

В статье всесторонне рассматривается положение, в котором оказались образованные слои городского населения Украины в период революции и гражданской войны 1917-1920 гг. В условиях вооруженного противостояния интеллигенция оказалась между двумя враждебными лагерями, и многие ее представители затруднялись с окончательным выбором. Ухудшение материального положения постепенно привело большинство категорий лиц умственного труда к резкому снижению уровня социальных потребностей и ожиданий и, как следствие, к утрате социальных признаков своей группы, как внешних, так и внутренних. Их политическая позиция часто представляла не осознанное решение на основе твердых убеждений, а череду случайных поступков, обусловленных, в первую очередь, задачей физического выживания. В результате часть интеллигенции покинула страну, часть согласилась сотрудничать с победителями, большинство же оказалось в состоянии "внутренней" эмиграции, сохраняя надежду лишь на перерождение режима большевиков.

Ключевые слова: национально-демократическая революция 1917-1920 гг. в Украине; городское население; повседневная жизнь; социальный статус; политический выбор; трансформация социальной структуры.

Popov Viacheslav,

*Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Head of Ukrainian Studies Department
of Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv*

THE FATE OF THE URBAN INTELLIGENTSIA DURING THE TROUBLES OF 1917-1920 IN UKRAINE

The article comprehensively analyses the situation in which the educated strata of the urban population of Ukraine were during the Revolution and the civil war of 1917-1920. During the armed confrontation, the intelligentsia was between two hostile camps, and many of its members had difficulties with their final choice. The worsening of a financial position gradually led most of the categories of persons of mental work to a sharp reduction in social needs and expectations and as a result to the loss of social attributes of their group, both external and internal. Their political position often represents not a conscious decision on the basis of strong convictions, but series of random acts caused primarily by the task of physical survival. As a result, some of intelligentsia left the country, others agreed to cooperate with the winners, but the majority appeared in a state of "internal" emigration, keeping hope just to a transformation the Bolshevik regime.

Keywords: *National-democratic Revolution of 1917-1920 in Ukraine; urban population; daily life; social status; political choice; transformation of the social structure.*

REFERENCES

1. Skliarenko E. M. (1966), The working class in Ukraine during the Civil War (1918-1920 biennium), *Naukova dumka*, Kyiv, 214 p. (ukr).
2. Timchenko Zh. P. (1966), Women workers in combating for Soviet power in Ukraine (1917-1920), *Naukova dumka*, Kyiv, 149 p. (ukr).
3. Stupak L. Yu. [edit.] (1991), History intellectuals Ukrainian SSR 1917-1990 years, AN URSSR; Institut istoriyi, Derzhavna istorichna biblioteka URSSR, Kyiv, 535 p. (ukr).
4. Reient O. P. (1996), Ukrainian revolution and the working class: the socio-political and economic changes 1917-1920, Kyiv, 265 p. (ukr).
5. Narskiy I. V. (2001), Living in a crash: Weekdays Ural population in 1917-1922, ROSSPEN, Moscow, 632 p. (rus).
6. *Volnyy Yug*, (1918), 13 January, № 38 (rus).
7. A Nasty tobacco (1918), *Volnyy Yug*, 19 January, № 43 (rus).
8. *State Archives of Kharkiv region*, fond 304, opys 1, sprava 3461, 80 p. (ukr).
9. *Central State Archive of Public Organizations of Ukraine*, fond 5, opys 1, sprava 21, 112 p. (ukr).
10. Vernadsky V. I. (2011), Diaries (1917-1921), *Selected sciences labour Acad. Vernadsky*, Vol. 9, NANU, Kyiv, 326 p. (ukr).
11. *Russian State Archive of Socio-Political History*, fond 71, opys 34, sprava 102a, 220 p. (ukr).
12. 1918 in Ukraine (2001), Tsentrpoligraf, Moscow, 414 p. (rus).
13. Drozdov A. (1991), Intellectuals in the Don, in: *Archives of the Russian Revolution*, Vol. 2, Sovremennik, Moscow (rus).
14. Mogilyanskiy N. N. (2001), The tragedy of Ukraine (from the experienced in Kiev in 1918) in: *1918 in Ukraine*, Tsentrpoligraf, Moscow, 414 p. (rus).
15. Sukhov A. A. (1927), Foreign intervention in the Odessa region in 1918-1919, Istpartotdel Odesskogo okrroma KP(b)U, Odessa, 104 p. (rus).
16. Igrenov G. (1991), About Yekaterynoslav memories, in: *Archives of the Russian Revolution*, Vol. 3, Terra-Politzdat, Moscow (rus).
17. Demchenko M. I. (1964), Sixth insurrectionary, Voenizdat, Moscow, 254 p. (rus).
18. *State Archive of the Russian Federation (SARF)*, fond R-440, opys 1, sprava 34, 112 ark. (ukr).
19. Martynov A. (1923), My Ukrainian impressions and reflections, Gos. izd-vo, Moscow-Petrograd, 75 p. (ukr).
20. *Central State Archives of higher authorities and government of Ukraine*, fond 4342, opys 1, sprava 57 (ukr).
21. *Luhansk region State Archive*, fond R-1173, opys 1, sprava 3 (ukr).
22. *State Archives of Kharkiv region*, fond R-429, opys 1, sprava 1a (ukr).
23. Bulletin of orders or decrees of the Donetsk City Council (supplement to the newspaper "Izvestia"), June 25, 1920 (rus).
24. *Russian State Military Archive*, fond 39540, opys1, sprava 85, 27 ark. (ukr).
25. *Luhansk region State Archive*, fond 38, opys 1, sprava 14 (ukr).
26. Diaries and memoirs of Kiev student (1919 - 1920) (1924), *Archives of the Russian Revolution*, Vol. 15, Izd-vo "Slovo", Berlin, 345 p. (rus).
27. Turkul A. V. Drozdovtsy fire. Pictures Civil War of 1918-1920, available at: <http://xxl3.ru/belie/turkul/02.htm> (rus).
28. Pushkarev S. G. Memoirs of historian, available at: <http://xxl3.ru/belie/pushkarev.htm> (rus).
29. Venus G. War and people. Seventeen months from detachment Drozdov, available at: <http://www.dk1868.ru/history/venus.htm> (rus).
30. Life Sketches of in Kiev in 1919-1920 (1991), *Archives of the Russian Revolution*, Vol. 3, Terra-Politzdat, 274 p. (rus).
31. Shulgin V. V. (1989), Dni. 1920: Zapiski, Sovremennik, Moscow, 559 p. (rus).
32. Zaslavskiy D. O. (1922), Poles in Kiev in 1920, "Byiloe" Publisher, Petrograd, 48 p. (rus).
33. Goldenveyzer A. A. (1991), From Kiev memories, *Archives of the Russian Revolution*, Vol. 3, Terra-Politzdat, 364 p. (rus).

© Попов Вячеслав

Надійшла до редакції 14.09.2015